

РОЗДІЛ 1
ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ
ТА ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 373.24: 373.29

DOI 10.5281/zenodo.3992680

Борейко Володимир Іванович, д.е.н., професор, проректор з наукової роботи (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), Vib28@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Анотація. У статті досліджено досвід організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти України та зарубіжних країн, розкрито сучасні технології та методи навчання і виховання дошкільників у зарубіжних країнах, обґрунтовано, що досвід кращих зарубіжних дошкільних закладів засвідчує, що забезпечити ефективну підготовку дошкільників можна шляхом залучення їх до навчального процесу з п'ятирічного віку, формування у них національно-патріотичних почуттів, екологічної свідомості, мовної та правої культури, високої моральності та поваги до людини праці.

Ключові слова: заклади дошкільної освіти, дошкільники, технології та методи виховання, моральність, патріотичність, мовна культура.

Boreiko Volodymyr Ivanovich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-rector for Scientific Work (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), Vib28@ukr.net

THE TEACHING AND THE EDUCATING OF PRESCHOOL
CHILDREN IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

Abstract.

Introduction. The rapid development of information technology in recent decades, the need in knowledge for international communication of foreign languages, the threatening environmental situation on the Planet, the complexity of scientific research methodologies require improving methods and approaches to teaching and educating children in preschool education.

Purpose. The purpose of our article is to substantiate the need to improve methods and approaches to teaching and educating children in preschool institutions.

Methods. The paper researched the views of leading scientists are and analysed the experience of teaching and educating preschool children in

Ukraine and foreign countries, disclosed modern technologies and methods of teaching and educating pre-schoolers in foreign preschools.

Results. *The level of knowledge acquired by the younger generation in preschool, secondary and higher education determines the future development of countries, its defence capabilities and scientific achievements, the state of health care, the lives of the working population and retirees. Therefore, the state should pay as much attention as possible to this issue and start training children as early as possible and improve methodologies and techniques for implementing the educational process.*

A teacher who will work in a preschool institution should be an example for children and be able to convey to them knowledge about the beauty of the environment, love for animals and other living organisms, to develop respect for their homeland, parents and working people, to develop critical thinking and guidelines for choosing the future profession by schoolchildren and students.

Originality. *The article substantiates that at the current stage of Ukraine's development and integration into European institutions, as well as the globalization of socio-economic relations between countries, the national education system faces the task of training highly qualified specialists for the national economy who will work in the future. It is revealed that this task can be achieved by involving children in the educational process from the age of five, forming national and patriotic feelings, ecological consciousness, language and legal culture, high morality and respect for the working man. It is substantiated that future teachers while studying in higher education institutions must learn the latest methods, forms and means of organizing the educational process in preschool institutions based on the concept of child-centeredness.*

Conclusion. *The implementation of the proposed measures will improve the level of mental, moral and social preparation of children for secondary education and their adaptation to adult life.*

Key words: *preschool education institutions, preschoolers, technologies and methods of education, morality, patriotism, language culture.*

Стрімкий розвиток в останні десятиліття інформаційних технологій, необхідність знання для міжнародного спілкування іноземних мов, загрозлива екологічна ситуація на Планеті, ускладнення промислових, аграрних і будівельних технологій та методологій проведення наукових досліджень, підвищені вимоги до працівників педагогічної та медичної галузей, значний масив наукового, законодавчо-нормативного, статистичного та інформаційного матеріалу, вимагають від освітянських закладів підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Причому, якщо ще кілька десятиліть назад залучення дітей до освітнього процесу розпочиналося із 7–8-річного віку, а навчання в школі тривало 8, а потім – 10 років, то нині у переважній більшості економічно розвинутих країн світу освітню підготовку дітей

розпочинають з 5-річного віку, а для здобуття повної середньої освіти молоді необхідно витратити 12 років.

Натомість випускники вітчизняних середніх та вищих закладів освіти досить часто не мають достатнього рівня якісних знань для налагодження міжнародного ділового спілкування, проведення на високому рівні наукових досліджень або отримання високооплачуваного робочого місця. Тому вся система вітчизняної освіти: дошкільної, середньої та вищої потребує удосконалення і для цього їй буде цінним досвід високорозвинених зарубіжних країн, які досягли високих стандартів підготовки молодого покоління у освітянській та науковій галузях.

Питанням організації освітнього процесу у закладах дошкільної освіти присвятили свої публікації відомі світові та вітчизняні вчені. Серед зарубіжних та українських педагогів, які присвятили цій проблемі свої дослідження і на які спирався автор, слід виділити роботи А. Богуш [1; 2], Г. Беленької [3], Н. Гавриш [4], Н. Дятленко [5], К. Крутій [4], Л. Лохвицької [6], І. Луценко [7], А. Макаренка [8], В. Сухомлинського [9], М. Яворського [10].

А. Богуш велику увагу приділила питанням розвитку у дітей мовленнєвих навичок та підготовці їх до самостійного життя у соціумі [1; 2]. Г. Беленька свої дослідження спрямувала на обґрунтування напрямів професійної підготовки викладачів, які працюватимуть з дошкільниками [3]. І. Луценко визначила пріоритетні напрями виховання дошкільнят в умовах нинішньої глобалізації [7]. Н. Гавриш та К. Крутій висвітлили суперечності між програмою професійної підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти і реальними вимірами сучасної дошкільної освіти [4].

Однак, на нашу думку, зарубіжний досвід організації освітнього процесу у дошкільних закладах розкрито недостатньо, що визначило доцільність та актуальність нашого дослідження.

Метою нашої статті є обґрунтування необхідності удосконалення організації освітнього процесу у закладах дошкільної освіти із урахуванням досвіду зарубіжних вихователів.

Відповідно до визначеної мети в статті реалізуються такі завдання:

– дослідження публікацій вітчизняних вчених присвячених питанню організації освітнього процесу у закладах дошкільної освіти.

– аналізу сучасних підходів до організації освітнього процесу у дошкільних закладах зарубіжних країн;

– обґрунтування можливості використання в Україні досвіду роботи дошкільних закладів зарубіжних країн.

Питання якісної підготовки молодого покоління завжди було в колі уваги законодавців, урядовців та науковців, адже саме рівень здобутих ним знань у дошкільних, середніх та вищих закладах освіти визначає майбутнє розвитку країн, її обороноздатність та наукові досягнення, стан медичного обслуговування, життя працюючої частини населення та пенсіонерів. Тому держава повинна якомога більше уваги приділяти цьому питанню та як

можна раніше розпочинати навчальну підготовку дітей і удосконалювати методології та методики реалізації навчального процесу. Адже, ще: «У 80-х роках ХХ ст. А. Богуш було здійснене дисертаційне дослідження, в основу якого покладене концептуальне положення К. Ушинського щодо можливості формування у дітей 6–7 років самооцінки і самоконтролю мовлення» [2, с. 40].

На думку відомого українського педагога А. Богуш: «... випускник ЗОШ повинен бути вже цілком сформованою мовною особистістю, формування ж мовної особистості започатковується уже на етапі дошкільного дитинства» [1, с. 16]. До цієї думки науковця слід додати, що на етапі дошкільного навчання у дітей потрібно розпочинати формувати не тільки мовні знання, а й національно-патріотичні почуття, екологічну свідомість та любов до рідного краю, математичне мислення та здатність критично оцінювати отримувану інформацію.

Тому, слід погодитися з аргументованою відповіддю А. Богуш на своє ж питання: «Чи можна здобути хоч якусь освіту, якщо не навчати дітей на ранніх етапах їхнього розвитку? Я переконана, що не можна. Дитина повинна засвоїти певні «еталони» життєдіяльності в соціумі (морально-етичні норми поведінки, мовленнєвий етикет, культуру мовленнєвого спілкування, елементарні правила співжиття у соціумі, елементарні знання про довкілля, з якими дитина повинна прийти до школи» [1, с. 19].

Відповідно вихователь, який працюватиме в дошкільному закладі, використовуючи нові освітні технології, повинен бути прикладом для дітей та вміти донести до них знання про красу навколишнього природного середовища, любов до тварин, птахів, риб та комах, навчити їх читати, писати, виконувати найпростіші приклади з математики, основам планетарного устрою та облаштування життя на Землі, сформувати повагу до рідного краю, батьків та людини праці, розвинути критичне мислення та закласти орієнтири для вибору вже школярами та студентами майбутньої професії.

Відповідно до висновку О. Г. Голінської загальною формою розвитку дитини є навчання та виховання. «Навчання створює зону найближчого розвитку, тобто активізує внутрішні процеси розвитку, які спочатку можливі лише у сфері взаємовідносин дитини з дорослою людиною. Засвоєння дитиною соціального досвіду, оволодіння знаннями, вміннями та навичками – саме це напряму впливає на її пізнавальний розвиток. У зв'язку з цим актуальним є питання використання інноваційних педагогічних технологій навчання для розвитку пізнавальної сфери дошкільняти, використання в освітній діяльності різних навчальних та розвивальних методик залежно від вікових та індивідуальних особливостей дитини для розвитку різноманітних форм мислення, творчості та соціальних можливостей особистості [11, с. 16].

Майбутнім вихователям потрібно буде працювати з особливою категорією дошкільників, мати справу з їх специфічним «чорно-білим» сприйняттям навколишнього середовища та соціуму. Тому вони повинні добре володіти методами комунікації саме з цією категорією нашого суспільства, методами

психологічної корекції, орієнтуватися у суспільно-політичній, економічній та екологічній ситуації в країні та регіоні, знати сімейне законодавство, вмінні розкрити важливість захисту територіальної цілісності країни та престижність будь-якої праці, обґрунтувати залежність рівня розвитку країни та благополуччя кожної сім'ї від відношення людей до роботи, дотримання законодавства та поваги один до одного.

При цьому освітній процес в закладі дошкільної освіти повинен базуватися на найбільш сприйнятливій формі спілкування для цієї категорії вихованців – грі, а навчальна частина часу, упродовж якого діти знаходяться в садочку, – чергуватися з ігровою. До того ж діти краще засвоюватимуть будь-який навчальний матеріал, якщо вихователь подаватимуть його з використанням об'єктів навколишнього світу, які знаходяться у навчальній кімнаті, ігровому майданчику, найближчому парку або стадіоні, у музеї та зоопарку, які відвідали дошкільники напередодні, вздовж дороги якою діти добиралися до закладу дошкільної освіти. Відповідно, сам освітній процес у закладі дошкільної освіти не повинен полягати у доведенні вихователем нової інформації до вихованців. Для того, щоб він був цікавим для дітей, освітні кімнати повинні бути обладнані макетами, тренажерами, маленьким знаряддям праці, куточками «живої природи», комп'ютерною технікою та наочною інформацією, а вихователі використовували у своїй роботі інноваційні технології.

За типом організації та управління пізнавальною діяльністю дитини, науковці виділяють такі інноваційні технології:

- структурно-логічні технології навчання (поетапне формулювання дидактичних завдань, вибору способу їх розв'язання, діагностики та оцінювання одержаних результатів);

- інтеграційні технології (дидактичні системи, які забезпечують інтеграцію різнопредметних знань і вмінь, різних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем, навчальних проблем та інших форм організації навчання);

- ігрові технології (ігрова форма взаємодії педагога і дітей, яка сприяє формуванню вмінь розв'язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету). В освітньому процесі використовують театралізовані, ділові, рольові, комп'ютерні ігри, імітаційні вправи, ігрове проєктування та ін.;

- комп'ютерні технології (реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі взаємодії «вчитель – комп'ютер – учень» за допомогою інформаційних, тренінгових, розвивальних, контролюючих та інших навчальних програм);

- діалогові технології (пов'язані зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва на суб'єкт-суб'єктному рівні: «учень – учитель», «учитель – автор», «учень – автор» та ін.);

– тренінгові технології (система діяльності щодо відпрацювання певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів розв’язання типових завдань у процесі навчання – тести, психологічні тренінги інтелектуального розвитку, розв’язання управлінських задач) [12].

Водночас не слід забувати рекомендацій всесвітньо відомого українського педагога А. С. Макаренка, який основним завданням освітнього процесу вважав «виховання загартованої, міцної людини, яка може виконувати і неприємну роботу, і нудну роботу, коли цього вимагають інтереси колективу» [8, с. 111]. Тому, в закладі дошкільної освіти дітей потрібно залучати до посильної їм роботи: чергування, прибирання в кімнаті та на ігровому майданчику, допомоги одноліткам, поливання квітів, роздачі їжі, миття посуду та ін.

Проте, кожна дія вихователів повинна базуватися на повазі до дітей, з наданням переваги методам переконання, а не примусу. Адже, як зазначав В. Сухомлинський: «Вже з перших тижнів директорської роботи факти переконували в тому, що переді мною залишиться назавжди закритим шлях до серця дитини, якщо я не буду мати з ним спільних інтересів, захоплені і прагнень» [9, с. 5]. Без сумніву, цей ключовий принцип роботи з дитими відомого педагога повинні засвоїти не тільки вчителі шкіл, а й вихователі закладів дошкільної освіти.

Відповідно вихователь повинен бути для дітей не тільки носієм певної інформації, а й членом (а не керівником) команди в ігрових видах спорту, товаришем під час відвідування лісу, річки, парку, театру, соратником при вирішенні життєвих дитячих проблем, батьком або матір’ю, якщо дитина захворіє або опиниться у складній ситуації.

Важливий слід у пам’яті дошкільнят залишить їхня зустріч з відомими людьми: дитячими письменниками та поетами, режисерами, артистами, спортсменами, будівельниками, місцевими керівниками. Для цього важливо познайомити дітей з працівниками, які відремонтували їхню кімнату або спортивний майданчик, забезпечили приміщення теплом у холодну пору року, подарували садочку цікаві книжки та спортивні м’ячі.

При цьому, працюючи над питаннями удосконалення підходів до навчання і виховання дошкільників, вітчизняним педагогам потрібно вивчати та використовувати зарубіжний досвід країн, які мають значні успіхи у підготовці підростаючого покоління.

У закладі дошкільної освіти діти починають формуватися як особистості та знайомляться з проблемами зовнішнього оточення. Тому вже в цьому віці їх доцільно залучати до самоорганізації навчального та виховного процесу. Гарний досвід, щодо цього є у Польщі, у якій ще у міжвоєнний період, завдяки відомому педагогу Я. Корчаку, у дитячих закладах утворювалися Ради самоуправління, Дитячий сейм та Дитячий суд, який «заставляв дітей задуматися, самокритично відноситися до самих себе,

краще зрозуміти себе та товаришів, свідомо затвердити і прийняти визначені норми спільного життя» [10, с. 45].

Натомість у американських і австралійських дошкільних закладах освіти значна увага приділяється моральному вихованню дітей. Суть «теорії інтегрованого морального виховання, запропонованої американськими вченими, зводиться до об'єднання моральних почуттів, моральних суджень, моральної мотивації й здатності до моральних дій у формуванні особистості» [6, с. 8].

Для реалізації цієї теорії на практиці американські дошкільні заклади направляють свої зусилля на формування у своїх вихованців чутливості до потреб інших людей та тварин, позитивних емоцій, активного сприйняття навколишнього світу та конфліктних ситуацій, орієнтують їх на життєві позиції та досвід дорослих, які є моральними авторитетами у суспільстві та можуть бути взірцем для наслідування дошкільниками.

Водночас австралійські вчені наголошують на необхідності не тільки роз'яснювати дітям, що їм потрібно бути справедливими, турботливими й відповідальними, а й показувати задля чого потрібно бути такими, та яке це буде мати значення для їхнього розвитку та соціуму [6, с. 9].

Моральному вихованню дітей починаючи з чотирирічного віку велику увагу приділяють і у європейських країнах. Наприклад, «Голландські педагоги мало говорять про виховання у дітей моральних рис у нашому розумінні, але на практиці багато уваги приділяють прищепленню вихованцям умінь взаємодіяти, пояснювати свою поведінку та наміри, вчать різних способів комунікації, проявів толерантності тощо». В основі організації навчання в Голландії «лежить ідея соціального конструктивізму, за якою дитина – це особа, яка активно «конструює» знання і уявлення про світ у процесі взаємодії з навколишнім середовищем» [5, с. 12–13].

Таке «конструювання» для дітей голландські педагоги забезпечують створенням умов, за яких вони мають можливість задовольняти свої потреби в пізнанні навколишнього середовища, проводити експерименти, будувати віртуальні замки та дороги, вирощувати рослини, надавати медичну допомогу, готувати їжу, прибирати, малювати, ліпити тощо.

В Англії держава забезпечує фінансування перших роки освіти для 3- та 4-річних дітей, які виховуються в дитячих садах і дитячих класах початкових шкіл і академій. Крім того, така підготовка дітей здійснюється в дитячих центрах, а також в приватних і добровільних навчальних закладах, таких як дитячі ясла, ігрові групи та зареєстровані няні, які фінансуються з державного бюджету при дотриманні конкретних умов [13].

Цікавою є дошкільна освіта в Індії – там немає звичних в розумінні європейця дитячих садків. Є спеціальні заклади, де можна залишити дітей на цілий день, або підготовчі школи, у яких дитина повинна обов'язково навчатися перед вступом у школу. При цьому, особлива увага приділяється підготовці дитини перед школою, а також поглиблення загальних знань [14].

На думку зарубіжних дослідників: «Рання освіта забезпечує вільний, цілісний і гармонійний розвиток особистості дитини, відповідно до її ритму та потреб. Надана освіта повинна забезпечувати диференційоване стимулювання дітей, спрямоване на інтелектуальний, емоційний, соціальний та фізичний розвиток кожної дитини та спрямоване на досягнення таких результатів раннього навчання (від народження до 6/7 років)» [15].

Отже, вітчизняний та зарубіжний досвід організації освітнього процесу у закладах дошкільної освіти засвідчує, що:

- нинішні глобалізаційні процеси, стрімкий розвиток засобів електронної комунікації та впровадження нових інноваційних технологій вимагають від вітчизняної системи дошкільної освіти розпочинати навчання та залучення дітей до здобуття навичок та посиленої суспільної праці з п'ятирічного віку;

- основним завданням освітнього процесу в закладах дошкільної освіти повинно бути закладення основ для виховання національно-патріотичної, екологічно-свідомої, морально та етично вихованої, висококультурної та висококваліфікованої, здорової та загартованої особистості, яка в майбутньому працюватиме на благо своєї країни;

- реалізацію основних завдань освітнього процесу в закладах дошкільної освіти необхідно здійснювати через формування у дітей об'єктивної самооцінки, мовної культури, любові до рідного краю, математичного мислення та здатності критично оцінювати отримувану інформацію;

- вихованців дошкільних закладів рекомендується залучати до вирішення проблем їхніх закладів, організовуючи для цього Дитячі ради самоуправління, Дитячі парламенти, Дитячі суди, які дозволять їм вникнути в проблеми «дорослого життя» і засвоїти норми правового співіснування в суспільстві;

- освітній процес у закладах дошкільної освіти повинен передбачати доведення вихователем цікавої інформації до вихованців та організовуватися у обладнаних макетами, тренажерами, маленькими знаряддями праці, куточками «живої природи», комп'ютерною технікою і наочністю в класах.

Узагальнюючи результат проведеного дослідження, можна зробити висновок, що на нинішньому етапі розвитку України та її інтеграції до європейських інституцій, а також глобалізації суспільно-економічних відносин між країнами, перед вітчизняною системою освіти стоїть завдання забезпечити підготовку висококваліфікованих спеціалістів для національної економіки, які будуть працювати в майбутньому. Як свідчить досвід організації освітнього процесу у кращих зарубіжних та вітчизняних дошкільних закладах забезпечити ефективну реалізацію цього завдання можна шляхом залучення дітей до навчання з п'ятирічного віку, формування у них національно-патріотичних почуттів, екологічної свідомості, мовної та правої культури, високої моральності та поваги до людини праці.

З врахуванням зазначеного організацію освітнього процесу у закладах дошкільної освіти України необхідно удосконалити, використовуючи такий зарубіжний досвід: визначення основним завданням закладів дошкільної

освіти підготовку дітей до школи; посилення морально-психологічної підготовки дошкільнят з метою їх адаптації у новому колективі; залучення дітей до участі в органах самоуправління, спираючись на «ідею соціального конструктивізму» та, використовуючи структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, комп'ютерні, діалогові та тренінгові технології навчання.

Подальші дослідження потрібно направити на виявлення та усунення, з врахуванням кращого зарубіжного досвіду, негативних підходів до організації освітнього процесу у закладах дошкільної освіти, які дісталися Україні у спадок від Радянського Союзу.

Список використаних літературних джерел

1. Наукова школа Алли Богуш. Монографія. Упорядник і заг. ред. А. М. Богуш. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2009. 528 с.
2. Богуш А. М. Становлення і розвиток української дошкільної лінгводидактики (друга половина XIX – початок XXI ст.). Монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 328 с.
3. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання. Київ: Світич, 2006. 302 с.
4. Гавриш Н., Крутій К. Модернізація освіти – прогрес, а не імітація руху. *Дошкільне виховання*. 2015. № 7. С. 6–10.
5. Дятленко Н. Адаптивна освіта в Голландії: навчатися – означає самостійно творити! *Дошкільне виховання*. 2013. № 1. С. 12–14.
6. Лохвицька Л. Зарубіжні колеги про моральне виховання. *Дошкільне виховання*. 2015. № 5. С. 8–11.
7. Луценко І. Дошкільна освіта і глобалізація. Пріоритетні напрями виховання дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2016. № 3. С. 2–5.
8. Макаренко А. Педагогічна поема. Київ, 1969. 598 с.
9. Сухомлинский. В. А. Сердце отдаю детям. Киев: Издательство «Радянська школа», 1974. 288 с.
10. Яворський Марек. Януш Корчак. Варшава: Издательство Интерпресс, 1984. 147 с.
11. Голінська О. Г. Використання інноваційних технологій в психології розвитку дитини дошкільного віку. Інноваційні технології в дошкільній освіті: збірник абстрактів Міжнародної науково-практичної конференції м. Переяслав-Хмельницький, 28–29 березня 2018 р. За заг. ред. Л. О. Калмикової, Н. В. Гавриш. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2018. С. 16–17.
12. Інноваційні педагогічні технології в сучасній дошкільній освіті. Дошкільний навчальний заклад (центр розвитку дитини). URL: <https://dnzcentr.jimdofree.com/розвивальний-міні-центр-смайл/інноваційні-технології> (дата звернення: 15.06.2020).
13. United Kingdom – England. Early Childhood Education and Care. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/early-childhood-education-and-care-93_en (дата звернення: 15.06.2020).
14. Системи дошкільної освіти за кордоном: країни та особливості. URL: <https://clout.com.ua/sy-stemy-doshkil-noyi-osvity-za-kordonom-krayiny-ta-osobly-vosti.html> (дата звернення: 15.06.2020).

15. Romania. Teaching and Learning in Early Childhood Education and Care. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/teaching-and-learning-early-childhood-education-and-care-8_en (дата звернення: 15.06.2020).

References

1. Naukova shkola Ally Bohush. (2009). Monohrafiia. Uporiadnyk i zah. red. A. M. Bohush. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo» (In Ukrainian).
2. Bohush A. M. (2019). Stanovlennia i rozvytok ukraïnskoi doshkilnoi linhvodydaktyky (druha polovyna XIX – pochatok XXI st.). Monohrafiia. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo» (In Ukrainian).
3. Bieliienka H. V. (2006). Vykhovatel ditei doshkilnogo viku: stanovlennia fakhivtsia v umovakh navchannia. Kyiv: Svitych (In Ukrainian).
4. Havrysh N., Krutii K. (2015). Modernizatsiia osvity – prohres, a ne imitatsiia rukhu. *Doshkilne vykhovannia (The preschool education)*, 7, 6–10 (In Ukrainian).
5. Diatlenko N. (2013). Adaptivna osvita v Hollandii: navchatysia – oznachaie samostiino tvoryty! *Doshkilne vykhovannia (The preschool education)*, 1, 12–14 (In Ukrainian).
6. Lohvitska L. (2015). Zarubizhni kolehy pro moralne vykhovannia. *Doshkilne vykhovannia (The preschool education)*, 5, 8–11 (In Ukrainian).
7. Lutsenko I. (2016). Doshkilna osvita i hlobalizatsiia. Priorytetni napriamy vykhovannia doshkilniat. *Doshkilne vykhovannia (The preschool education)*, 3, 2–5 (In Ukrainian).
8. Makarenko A. (1969). Pedahohichna poema. Kyiv (In Ukrainian).
9. Suhomlinskiy. V. A. (1974). Serdtse otdayu detyam. Kiev: Izdatelstvo «Radyanska shkola» (In Russian).
10. Yavorskiy Marek. (1984). Yanush Korchak. Varshava: Izdatelstvo Interpress (In Russian).
11. Holinska O. H. (2018). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii v psykholohii rozvytku dytyny doshkilnogo viku. Innovatsiini tekhnolohii v doshkilnii osviti: zbirnyk abstraktiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii m. Pereiaslav-Khmelnyskiy, 28–29 bereznia 2018 r. Za zah. red. L. O. Kalmykovoï, N. V. Havrysh. Pereiaslav-Khmelnyskiy: DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskiy derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Hryhoriia Skovorody», 16–17 (In Ukrainian).
12. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii v suchasni doshkilnii osviti. Doshkilnyi navchalnyi zaklad (tsentr rozvytku dytyny). URL: <https://dnzcentr.jimdofree.com/rozvyvalnyi-mini-tsentr-smail/innovatsiini-tekhnolohii> (Last accessed: 15.06.2020) (In Ukrainian).
13. United Kingdom – England. Early Childhood Education and Care. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/early-childhood-education-and-care-93_en (Last accessed: 15.06.2020).
14. Systemy doshkilnoi osvity za kordonom: krainy ta osoblyvosti. URL: <https://clout.com.ua/sy-stemy-doshkil-noyi-osvity-za-kordonom-krayiny-ta-osobly-vosti.html> (Last accessed: 15.06.2020) (In Ukrainian).
15. Romania. Teaching and Learning in Early Childhood Education and Care. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/teaching-and-learning-early-childhood-education-and-care-8_en (Last accessed: 15.06.2020).

Стаття постувила в редакцію 16.06.2020 р.